

УДК 159.923.5
Паєлюк М.М.,
Куницька О.О.,
Журавська Д.С.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Паєлюк М.М., Куницька О.О., Журавська Д.С. Психолого-педагогічні умови ефективності профорієнтаційної діяльності. У статті розглянуто психолого-педагогічні умови ефективності профорієнтаційної діяльності. Розкрито взаємозв'язок професійного самовизначення з професійною орієнтацією. Обґрунтовується необхідність розуміння особистості старшокласника як суб'єкта професійного самовизначення.

Представлено основні аспекти профорієнтаційної роботи: соціально-економічний, психолого-педагогічний. Описано способи вибору професії: метод проб та помилок, пошук наосліп, спроби своїх можливостей в різних сферах діяльності, поки не знайдеш ту єдину професію, що забезпечить тебе не тільки гідним існуванням, але й радістю від процесу роботи та ознайомлення зі світом професій, вивчення вимог професії до людини і співвіднести їх зі своїми особливостями.

Зроблено висновок про те, що вибір профільного навчання одна з важливих ланок формування готовності до свідомого вибору професії, що являє собою складне комплексне утворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичних умінь і навичок, сформованих у відповідності із вимогами суспільства і можливостями навчально-виховного процесу в школі.

Підкреслено, що введення профільної освіти в Україні профілізація дає позитивні результати тільки в єдності з профорієнтацією і можлива у поєднанні з фундаментальністю знань та з урахуванням вітчизняного культурно – історичного досвіду.

Ключові слова: професійне самовизначення, профільне навчання, інтерес, навчальна діяльність, професійний вибір.

Паєлюк М.М., Куницкая О.А., Журавская Д.С. Психолого-педагогические условия эффективности профориентационной деятельности. В статье рассмотрены психолого-педагогические условия эффективности профориентационной деятельности. Раскрыта взаимосвязь профессионального самоопределения с профессиональной ориентацией. Обосновывается необходимость понимания личности старшеклассника как субъекта профессионального самоопределения.

Представлены основные аспекты профориентационной работы: социально-экономический, психолого-педагогический. Описаны способы выбора профессии: метод проб и ошибок, поиск вслепую, попытки своих возможностей в различных сферах деятельности, пока не найдешь ту единственную профессию, обеспечит тебя не только достойным существованием, но и радостью от процесса работы и ознакомления с миром профессий, изучение требований профессии к человеку и соотносить их со своими особенностями.

Сделан вывод о том, что выбор профильного обучения одна из важных звеньев формирования готовности к сознательному выбору профессии, представляет собой сложное комплексное образование взаимосвязанных и объединенных убеждениями морально-волевых качеств личности, способов поведения, знаний о профессиях, практических умений и навыков, сложившихся в соответствии с требованиями общества и возможностями учебно-воспитательного процесса в школе.

Подчеркнуто, что введение профильного образования в Украине профилирование дает положительные результаты только в единстве с профориентацией и возможна в сочетании с фундаментальностью знаний и с учетом отечественного культурно - исторического опыта.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профильное обучение, интерес, учебная деятельность, профессиональный выбор.

Актуальність. Роль практичної профорієнтації в нашій країні набуває особливої актуальності та значущості. Ці послуги все більше користуються попитом у населення, і цьому є низка причин. По-перше, світ професій став більш диференційованим, кількість вишів і напрямів роботи збільшилась у рази. Тому для багатьох робити професійний вибір стало складніше, відповідно, актуальність допомоги в цьому виросла. По-друге, поступово сформувалася довіра з боку населення до профорієнтаційних і психологічних послуг, розуміння необхідності їх проходження в молодому та дорослому віці, усвідомлення важливості цього етапу професійного самовизначення.

Профільне навчання у старшій школі - важлива сучасна проблема, що обумовлена процесами реформування системи освіти в Україні. Профільне навчання створює сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів, потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно-орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у створенні власної освітньої траєкторії. Профілізація потрібна для забезпечення індивідуальних потреб школярів, які виявляють підвищений інтерес до окремих предметів, для професійного самовизначення, для успішної соціалізації, полегшення адаптації до самостійного життя, подолання інфантилізму, виховання відповідальності у прийнятті рішень.

Перехід старшої школи до системи диференційованого або профільного навчання зумовлено об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, вимогами часу, ускладненням та наукою місткістю сучасних технологій та процесів, що вимагають більш поглибленої та спеціалізованої підготовки спеціалістів до майбутньої професійної діяльності, більш ранньої диференціації та індивідуалізації навчання. Профільна школа передбачає практичну спрямованість освіти, подолання «відірваності» знань від реального життя, посилення прикладного аспекту знань, необхідність вивчення предмета у тісному зв'язку з потребами практики, науки і техніки, тобто вміння учнів застосовувати знання на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час психолого-педагогічні аспекти даної проблеми на рівні вищої школи зумовлюють необхідність у створенні та впровадженні педагогічних технологій, орієнтованих не тільки на підвищення рівня знань студентів, але й на розвиток професійного самовизначення їх як майбутніх фахівців.

Вітчизняна психологія має великий досвід у галузі теорії професійного самовизначення. Це наукові праці, в яких досліджено професійне самовизначення у підлітковому та юнацькому віці; роботи з проблем формування професійної придатності, профвідбору і профконсультування, з дослідження професійного розвитку та професійної типології особистості.

З вітчизняними дослідженнями професійного самовизначення перегукуються деякі роботи зарубіжних вчених у галузі професійного розвитку, теорія потреб, погляди Е. Еріксона щодо розвитку психосоціальної ідентичності особистості [8].

Переважає більшість вчених пов'язують професійне самовизначення з підлітковим та юнацьким віком, розглядаючи його, як найважливіше новоутворення для даних періодів розвитку особистості. Вітчизняний дослідник Є. Клімов вводить навіть спеціальний термін "стадія оптації" (optatio – від лат. - бажання, вибір) це період, коли відбувається "підготовка дожиття, до праці, свідоме і відповідальне планування, вибір професійного шляху" [1]. Але при цьому вчений зазначає, що поняття "оптант" не є

вказівкою на певний підлітковий вік людини, оскільки проблема планування і вибору професійного шляху може виникнути у людини в будь-якому віці.

Але при цьому зазначимо, що ці два загальних поняття “вибір професії” та “професійне самовизначення” не є тотожними. Дослідники Т. Кудрявцев та В. Шегурова вважають, що “вибір професії - це лише показник того, що процес професійного самовизначення переходить у нову фазу свого розвитку” [4]. Так, у наш час більшість підлітків ще до закінчення школи роблять свій перший професійний вибір, від якого залежить їхнє подальше ставлення до праці. Це означає, що вибір професії є одним із найскладніших періодів у житті людини: він пов'язаний з переходом від однієї системи соціальних зв'язків у дитячому віці, до іншої, яка певною мірою характеризує вже більш дорослу людину, яка з необхідністю може усвідомити відповідність власних можливостей вимогам обраної майбутньої професії, не зважаючи на пубертатні зрушення у розвитку особистості, змінні соціальних ролей, тощо. На жаль, обрана професія не завжди співпадає з інтересами, бажаннями та прагненнями особистості до вступу у навчальний заклад (як правило це відбувається, в підлітковому віці) та в процесі фахової підготовки і у трудовій діяльності (тобто в юнацькому та зрілому віці). Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що сучасний абітурієнт часто керується у своєму виборі випадковими обставинами та ситуаціями, цілями батьків, що призводить до втрати особистісного смислу у подальшому навчанні та роботі.

Дослідник С. Крягдзе вважає, що на початковому етапі професійне самовизначення має подвійний характер: здійснюється або вибір конкретної професії, або вибір тільки її рангу, професійної школи, тобто соціальний вибір. Вчений підкреслює, що якщо конкретне професійне самовизначення ще не сформувалось, то особистість керується узагальненим варіантом, відкладаючи на майбутнє його конкретизацію. Окрім того, на думку С. Крягдзе, соціальне самовизначення являє собою обмеження себе визначеним колом професій. Це якісно більш низький рівень професійного самовизначення. Однак таке трактування не є загальноприйнятим [5].

Таким чином Ф. Філіппов підкреслює самостійну значущість соціальної орієнтації на відповідні види праці у процесі формування життєвого плану особистості, тобто її самовизначення. Очевидно, що мова йде не тільки про орієнтацію на характер праці, але й про більш широку і особистісно значущу орієнтацію на певне місце, рівень у системі соціальних відносин, тобто на певний соціальний статус [7].

Мета статті: розглянути психолого-педагогічні умови ефективності профорієнтаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Спроба здійснення диференціації навчання і профільності в старшій школі, яка передбачає врахування освітніх потреб, нахилів, здібностей та інтересів учнів, здійснювалася й раніше, але системи профільного навчання не було. Тому здійснення диференціації навчання і профільності в старшій школі в умовах стандартизації змісту потребує нових підходів. Психологи вважають, що учні відрізняються передусім якісним складом своїх здібностей, а потім їх кількісними проявами. І якісні, і кількісні характеристики індивідуальності мають враховуватися, якщо йдеться про наукові засади здійснення диференціації як найважливішої складової особистісно-орієнтованого навчання.

Проблема вибору профілю навчання поки що не розв'язується належним чином. Учні обирають його часто інтуїтивно, під впливом випадкових факторів. Тому, на нашу думку, школярів необхідно заздалегідь готувати до усвідомленого визначення профілю навчання відповідно з їх віковими особливостями.

Навчальна діяльність характеризується надзвичайно великими *індивідуальними відмінностями*, які є явними і для батьків, і для вчителів, і для самих учнів, і проявляються навіть у тих дітей, що мають однакові умови для розвитку. Індивідуальні відмінності в навчальній діяльності мають багато параметрів і значний діапазон. Передусім до них належать відмінності між людьми, тобто *міжіндивідуальні* відмінності. Але поряд з ними існують ще і відмінності в навчальній діяльності однієї

й тієї ж самої людини. Ці залежать, зокрема, від вимог і умов ситуації, а також від мотивації самої дитини. Наприклад, учень по різному може реагувати на поради батька та матері, вчителів та однолітків, виконувати домашні завдання ретельно і добросовісно, або формально та погано. Такі відмінності називають *внутрішньо індивідуальні*, вони виражають стійкі й ситуативні особливості навчальної діяльності даної людини, вказують на той факт, що не кожна людина вчиться завжди й усьому однаково.

Внутрішньоіндивідуальні особливості та між індивідуальні відмінності тісно пов'язані, можуть накладатися одна на одну, ускладнюючи цим завдання побудови універсальної типології тих, хто навчається. Незважаючи на це, внутрішньо індивідуальні особливості є важливою відправною точкою для індивідуальної педагогічної роботи зі школярами. Дуже часто високі результати в галузі знань, якою цікавиться учень, позитивно впливають на інші види його діяльності. Спрямовано спостерігаючи за внутрішньо індивідуальними особливостями учіння дитини та враховуючи її інтереси, можна співвідносити вимоги до неї з рівнем її успіхів та знаходити шляхи покращення результатів її учіння [5].

Тому вирішення багатьох завдань диференційованого підходу до навчання лежить у сфері психолого-педагогічного супроводу процесу індивідуалізації навчання.

Керування системою профорієнтаційної роботи прийнято розглядати в трьох аспектах.

Соціально-економічний аспект припускає процес засвоєння певної системи знань, норм, навичок і вмій, що дозволяють здійснювати соціально-професійну діяльність, що відбивається на поліпшенні якісного складу робочої сили й підвищенні задоволеності молоді працею.

Психолого-педагогічний аспект передбачає виявлення й формування інтересів, схильностей і здатностей учнів, а також допомога у виборі професії, що найбільш відповідає індивідуально-психологічним особливостям особистості.

Медико-біологічний аспект припускає реалізацію вимог до здоров'я й окремих фізіологічних якостей людини, необхідних для виконання певної професійної діяльності. При цьому успішність у проведенні профорієнтаційної роботи на будь-якому рівні залежить від того, наскільки комплексно й системно здійснений підхід до керування даними процесами.

Учіння – це не якась ізольована когнітивна функція, а органічна складова свідомої діяльності, а отже, значною мірою є проявом особистості діючого суб'єкта, і залежить від того, як його конкретна мета вбудована в систему ширшої мети й перспектив особистості. Оскільки кожна людина відрізняється від інших людей численною множиною особливостей, унікальність кожної особистості визначається структурою цих особливостей, а різноманіття індивідуально-психічних властивостей учнів зумовлює потребу концептуального визначення утворень та виокремлення їх груп для диференціювання навчання. Традиційно у школі, як найбільш сталі виділяють групи учнів за рівнем успішності – «сильні», «слабкі» та «середні». Зрозуміло, що насправді, поділ цей дуже умовний, випадковий і не ґрунтується на жодних системних особистісно-психічних показниках [5]. Тому виділення індивідуально-особистісних характеристик та врахування їх у процесі диференціації навчання є одним з перспективних напрямків розвитку психолого-педагогічного супроводу процесу набування знань.

Що стосується профільної освіти, то основною метою є створення умов для поглибленого вивчення учнями тих предметів, які будуть йому необхідні для оволодіння майбутньою професією.

Для того, щоб обрати професію є два основних способи. Один – це метод проб та помилок, пошук наосліп, спроби своїх можливостей в різних сферах діяльності, поки не знайдеш ту єдину професію, що забезпечить тебе не тільки гідним існуванням, але й радістю від процесу роботи. На це іноді може піти ціле життя. Існує й інший шлях, вивчити, насамперед, самого себе – свої зацікавлення та уподобання, схильності, особливості мислення, пам'яті, уваги, властивостей нервової системи – все те, що робить кожну людину унікальною. А потім, ознайомитися зі світом професій, вивчити вимоги професії до людини і співвіднести їх зі своїми особливостями. Тільки в цьому випадку вибір професії

буде точним та осмисленим. Звідси походить необхідність розширеної допрофесійної підготовки, що може допомогти учням визначити сферу, профіль майбутньої діяльності, вибір якого буде бажаним, де дитина зможе виявити свої можливості, здібності, що буде сприяти його подальшій профільній орієнтації та затребуваність на ринку праці.

Ця думка також відображена і у Концепції профільного навчання: «Реалізація ідеї профільності старшого ступеня ставить випускника основного ступеня перед потребою вдосконалення відповідального вибору – попередньо самовизначення з профілюючим напрямком своєї діяльності». Тому, у концепції профільного навчання у старшій школі важливу роль надається «профільній орієнтації», що трактується як надання психолого-педагогічної допомоги учням у прийнятті рішення щодо вибору профілю навчання та створення умов для готовності підлітків до соціального, професійного і культурного самовизначення в цілому [2].

До стратегічної цілі психологічного супроводу профільного навчання відносять формування орієнтаційної компетентності учнів основної та старшої школи. В межах цієї широкої цілі можна виділити більш часткову ціль – створення умов, що сприяють оптимальному вибору учнями подальшого освітнього шляху, формуванню у школярів реалістичного сприйняття себе та свого рівня домагань, розкриття та розвиток своїх здібностей, критичному мисленню, вмінню робити свідомий вибір [3].

Психологічний супровід профільної освіти базується на діагностичній основі, характеризується спрямованістю на учня як суб'єкту навчального процесу та починається з моменту вступу дитини до школи. Робота з дитиною починається з визначення її психологічної готовності до навчання у школі. З цією метою проводиться співбесіда з дитиною, під час якої визначається рівень психологічного розвитку, ступінь сформованості мисленнєвих процесів, особливості емоційно-вольової сфери.

Висновки. Вибір профільного навчання одна з важливих ланок формування готовності до свідомого вибору професії, що являє собою складне комплексне утворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичних умінь і навичок, сформованих у відповідності із вимогами суспільства і можливостями навчально-виховного процесу в школі.

До основних компонентів готовності до свідомого вибору професії відносять: моральну готовність – усвідомлення суспільного і особистісного значення праці, прагнення максимально проявити свої сили, здібності в праці, інтерес до праці взагалі і до конкретної професії зокрема; впевненість в перспективності своєї майбутньої професії, що базується на інформованості про можливості підвищення кваліфікації, професійного росту, змістовної і творчої роботи, покращення умов праці тощо; психологічну готовність – передбачає свідомий вибір професії у відповідності до наявних здібностей і можливостей; практичну готовність – включає в себе загальні і політехнічні знання, загальнотрудова і спеціальні уміння і навички.

Суб'єктом і об'єктом профільного навчання є безпосередньо сам учень. Але виконання зазначених комплексних завдань, створення умов для реалізації профільного навчання, забезпечення його психолого-педагогічного супроводу, створення умов для проектування індивідуальної траєкторії навчальної діяльності учнів вимагає злагодженої взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу. З огляду на складність та комплексність поставлених завдань дуже актуальною та значимою стає проблема пошуку шляхів та форм методичного забезпечення їх виконання. У цьому напрямку працюють багато науковців як в Україні, так і за кордоном. Пошук нових підходів та методів профільної орієнтації, які відповідають вимогам сьогодення, рівню розвитку матеріально-технічної бази та сучасних технологій - одне з актуальних завдань профілізації навчання.

Профілізація дає позитивні результати тільки в єдності з профорієнтацією і можлива у поєднанні з фундаментальністю знань та з урахуванням вітчизняного культурно – історичного досвіду.

Список використаних джерел

1. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А.Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс. - 1996. – 512 с.
2. Концепція профільного навчання в старшій школі (проект) – К.:Інститут Педагогіки АПН України - 2003. – 16 с.
3. Кудина Ж. З. Организация психологического сопровождения профильного обучения в системе 12-летнего образования / [Електронний ресурс] – Режим доступу - http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/7528/
4. Кудрявцев Т.В., Шегурова В.Ю. Психологічний аналіз динаміки професійного самовизначення особистості // Питання психології. - 1983. - № 2.
5. Крягжде С. П. Психология формирования профессиональных интересов. // С. П. Крягжде — Вильнюс, 1981. — 196 с.
6. Максименко С.Д. Диференційоване навчання: до проблем психологічного супроводу // Педагогіка і Психологія. – 2009. – 1(62). – С.46-53.
7. Филиппов Ф. Р. От поколения к поколению: Социальная подвижность. // Ф. Р. Филиппов – М.: Мысль, 1989.

Spisok vikoristanih dжерel

- 1.Klymov E. A. Psykholohyia professyonalnoho samoopredelenyia / E. A.Klymov. – Rostov-na-Donu : Fenyks. - 1996. – 512 s.
2. Kontsepsiia profilnoho navchannia v starshii shkoli (proekt) – K.:Instytut Pedahohiky APN Ukrainy - 2003. – 16 s.
3. Kudyna Zh. Z. Orhanyzatsyia psykholohycheskoho soprovozhdenyia profylnoho obuchenya v systeme 12-letneho obrazovanyia / [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu - http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/7528/
4. Kudriavtsev T.V., Shehurova V.Iu. Psykholohichniy analiz dynamiky profesiinoho samovyznachennia osobystosti // Pytannia psykholohii. - 1983. - № 2.
5. Kriahzhde S. P. Psykholohyia formyrovanyia professyonalnykh ynteresov. // S. P. Kriahzhde — Vylnius, 1981. — 196 s.
6. Maksymenko S.D. Dyferentsiiovane navchannia: do problem psykholohichnoho suprovodu // Pedahohika i Psykholohiia. – 2009. – 1(62). – S.46-53.
7. Fylyppov F. R. Ot pokolenyia k pokoleniyu: Sotsyalnaia podvyzhnost. // F. R. Fylyppov – M.: Mysl, 1989.

Відомості про автора

Павлюк Марія Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології МАУП, м. Київ, Україна

Куницька Ольга Олександрівна, магістр психології МАУП, м. Київ, Україна

Журавська Дар'я, магістр психології МАУП, м. Київ, Україна

Pavliuk, Mariia Mykhaylivna, Ph.D of Psychology, Associate Professor, of the Department Psychology, Interregional Academy of Personnel Management (IAPM), Kyiv, Ukraine

E-mail: Psycholprof@gmail.com

E-mail: olya_kynitska@meta.ua